

ЛЬВІВСЬКА ГАЗІВНЯ: ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКЛАДУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (ВЕРЕСЕНЬ 1914 – ЧЕРВЕНЬ 1915 рр.)

Володимир Голубець

LVIV GAS PLANT: FUNCTIONING OF THE INSTITUTION UNDER RUSSIAN OCCUPATION (SEPTEMBER 1914 – JUNE 1915)

Volodymyr Holubets

This article is devoted to the history of the Lviv gas plant during the Russian occupation of 1914–1915. The outbreak of World War I and the occupation of Lviv prevented the expansion of the enterprise. During the occupation of the city, the plant continued to operate.

The main problem was the shortage of coal, whose reserves in September 1914 were only enough to keep the plant running for two weeks. Military operations made it impossible to supply coal from Silesia, and delivery from the Russian Empire was complicated by high transportation costs. The problem was partially solved by requisitioning coal reserves from the Khodoriv sugar factory, which ensured the gas plant's operation until March 1915. Then the Russians managed to organize the delivery of three to four wagons of coal. In addition, to meet the needs of the plant, oil products were supplied from Drohobych to Lviv – 20,178 kg of kerosene and 872,274 kg of 'blue oil' worth 28,400.02 roubles.

An analysis of gas consumption data for the period of occupation shows a significant decrease: 6,586,611 m³ during the corresponding 'peaceful' period compared to 4,752,079 m³ during the occupation. During this period, consumption peaked in December 1914 (653,044 m³) and reached its lowest level in June 1915 (284,503 m³). Technical needs accounted for 41.4% of the total volume, private lighting – 36.9%, public lighting – 21.7%. In fact, the requisition of coal from Khodoriv and the subsequent daily supply of coal from the Russian Empire allowed the Lviv gas plant to continue its operations during the occupation of the city.

The article reveals a little-known episode in the plant's activities during the First World War, as the gas plant's activities during the Russian occupation of the city have not been the subject of special research by domestic or foreign historians. With the use of a larger array of statistical data and archival materials, the study has the potential to be expanded to cover the entire period of the First World War.

Keywords: World War I, Eastern Galicia, Lviv, occupation, industry, gas.

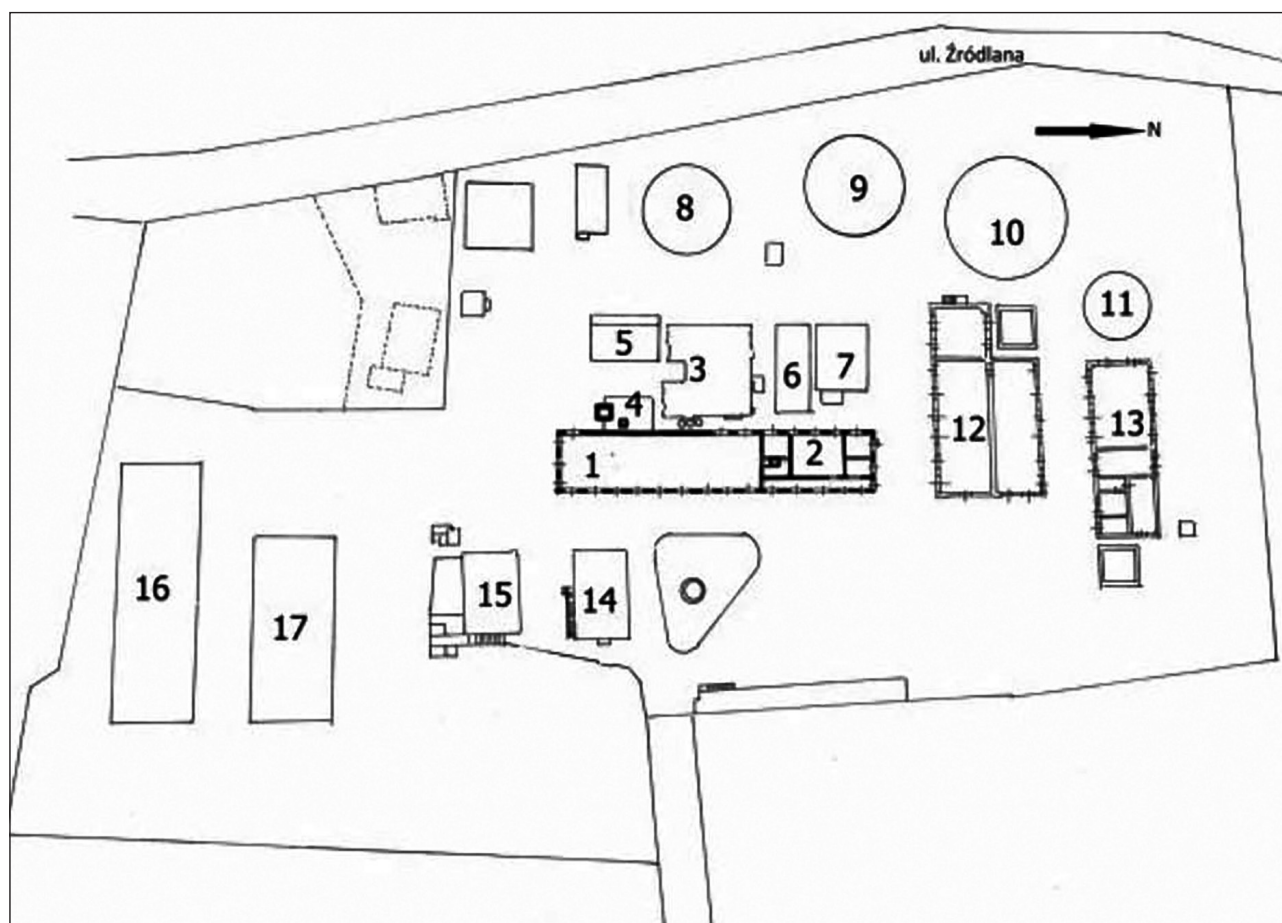
Питання роботи міського газового закладу (газівні) Львова протягом російської окупації міста у часі Першої світової війни (далі – ПСВ) відображає ті виклики, з котрим зіткнувся Львів протягом окупаційного періоду: дефіцит сировини, евакуація кадрів, різноманітні транспортні обмеження. Сукупність цих факторів суттєво ускладнювали стабільне газопостачання міста. Попри це, завдяки старанням персоналу закладу, вдалось уникнути суттєвих проблем з газопостачанням для приватних та технічних потреб міста.

Джерельний корпус джерел дослідження зводиться до спогадів анонімного свідка окупації Львова (Lwów po inwazyi rosyjskiej 1914, р. 35) та щомісячника «Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny» у котрому міститься інформація по виробленому та спожитому газу львівської газівні. Також трапляються спорадичні згадки про роботу закладу на сторінках міської преси часів російської окупації (газети «Słowo Polskie», «Kurjer Lwowski»). Згадки про кількість нафтопродуктів та вугілля, що було потрібне для функціонування промислових закладів Львова протягом окупації, можна натрапити у російських окупаційних звітах (Отчеть Львовскаго Городскаго Продовольственно-Благотворительнаго Комитета 1915, с. 33; Отчет представителя министерства торговли и промышленности о нефтяной промышленности Галиции 1915, с. 20)

Щодо історіографії дослідження, Іван Крип'якевич (під псевдонімом Іван Петрович) у своєму дослідженні, присвяченому російській окупації Галичини, побіжно згадує про те, що у місто доставлялись нафтопродукти з Дрогобицького нафтового заводу (Петрович 1915, с. 116). Історію створення та функціонування газівні від 1856 до 1914 рр. розглянуто у дослідженні Томаша Дивана (Dywan 2018, р. 91–125). Відсутність комплексних робіт, присвячених діяльності підприємства протягом російської окупації Львова, визначає його наукову новизну та актуальність.

Мета дослідження – проаналізувати вплив російської окупації міста на роботу підприємства та виокремити ті виклики, з котрими воно зіткнулось протягом окресленого періоду.

Комплекс львівської газівні, був відкритий 1 вересня 1858 року на вулиці Джерельній (колишня вул. Зродляна, пол. *Źródłana*), початково складався з чотирьох будівель. Виробниче обладнання дозволяло продукувати газ із соснової та березової деревини. Починаючи з 1869 р. для виробництва газу почали використовувати вугілля. Після модернізації підприємства у 1900–1902 рр., 72 реторти закладу забезпечували щоденне виробництво 15 000–18 000 м³ газу, що становило приблизно 3,5 млн м³ газу на рік. Станом на 1913 р. протяжність газових труб у місті становила 150,7 км. (Dywan 2018, р. 98, р. 103, р. 106, р. 120).

Напередодні ПСВ, комплекс закладу (іл. 1; Dywan 2018, р. 108) складався з наступних приміщень:

1. Газогенераторна (пічне відділення) – основне виробниче приміщення, де відбувалася суха перегонка кам'яного вугілля з утворенням освітлювального газу;

2. Парова котельня;

3. Корпус знесірчення газу – відділення для очищення сирого газу від сірководню та інших домішок (з використанням залізної руди чи інших абсорбентів).;

4. Дистиляційне відділення аміачної води – виробнича ділянка для переробки побічного продукту (аміачної води), що утворювалася під час газифікації;

5. Корпус регенерації болотної залізної руди – споруда для відновлення абсорбційної здатності руди, яка застосовувалася при знесірченні газу;
- 6–7. Підземні резервуари для смоли та аміачної води;
- 8–11. Мокрі газгольдери (резервуари для зберігання газу з використанням водяного затвору);
12. Новий корпус знесірчення газу;
13. Фабрика виробництва водяного газу (окремий виробничий корпус, призначений для отримання газу з вугілля за допомогою пари);
14. Адміністративний корпус;
15. Будівля для персоналу;
- 16–17. Склади для вугілля.

Російська окупація Львова у 1914 році перешкодила будівництву нового газового заводу в районі Гаврилівки (поблизу сучасної вул. Промислової), неподалік міської різниці та базару. Ще напередодні російської окупації директор газівні Александр Теодорович залишив місто. Попри це, підприємство продовжувало роботу під керівництвом «молодого інженера» Жардецького, який ефективно виконував свої обов'язки протягом окупаційного періоду (Lwów po inwazyi rosyjskiej 1914, p. 10).

Основною проблемою закладу стала нестача вугілля, необхідного для виробництва газу. Щоденна потреба газівні становила 3000 пудів вугілля, а наприкінці вересня 1914 року запаси складали 70 вагонів (43 000 пудів; 1 пуд = 16,380 кг), що забезпечувало роботу підприємства приблизно лише на два тижні (Отчеть Львовскаго... 1915, с. 9). Через воєнні дії постачання вугілля з Сілезії стало неможливим. Доставка з внутрішніх губерній Російської імперії була ускладнена через необхідність переналаштування залізничних колій, що значно підвищувало вартість транспортування.

Крім того, вугілля було потрібне для військово-промислових потреб російської армії, що унеможливило його регулярне постачання до Львова. Частковим вирішенням проблеми стало використання деревини, запаси якої місто накопичило раніше. Деревину з Винник транспортували до Львова возами, тоді як із Болехова потрібні були залізничні вагони (Drzewo dla Lwowa... 20.09.1914, 420, 3).

Російська окупаційна адміністрація дозволила рекувізувати для потреб міста 600 залізничних вагонів вугілля (400 000 пудів) із цукрового заводу в Ходорові (Отчеть Львовскаго... 1915, с. 9). Після розподілу цих запасів, зокрема 260 вагонів для газівні, преса повідомляла, що рекувізованого вугілля вистачить приблизно до березня 1915 р. Додатково до міста доставили 24 цистерни з нафтою, з яких дві були призначені спеціально для потреб газівні (Z grodonaczelnictwa... 24 (11).11.1914, 458, 3).

У середині листопада 1914 року до Дрогобича та Борислава вирушила міська комісія у складі заступника віце-президента міста Леонарда Шталя та представників газівні й електрозаводу. Комісія виявила 200 залізничних цистерн, придатних для транспортування нафти до Львова (Петрович 1915, с.43). Інженеру Жардецькому вдалося організувати ремонтні роботи, що дозволили доставити до міста кілька десятків вагонів мазуту та інших нафтопродуктів. За це він отримав фінансову винагороду в розмірі 835 рублів за ремонтні роботи у Дрогобичі (Отчет представителя министерства... 1915, с. 16).

Воєнний генерал-губернатор Галичини Георгій Бобринський зазначав, що нафтовий завод у Дрогобичі мав забезпечувати паливом залізничний транспорт Галичини та підприємства Львова й інших міст регіону (Отчет представителя министерства торговли... 1915, с. 8). Газівня виступала дебітором цього заводу, отримавши 20 178 кг керосину на суму 2071,80 руб. та 872 274 кг «синього масла¹» на суму 26 328,22 руб., що загалом склало 28 400,02 руб (Отчет представителя министерства... 1915, с. 14–15).

Обсяги споживання газу в період окупації представлено в таблиці 1 (Lwów w cyfrach 1914, 9, 4.; Lwów w cyfrach 1914, 10, 4.; Lwów w cyfrach 1914, 11, 4.; Lwów w cyfrach 1914, 12, 4.; Lwów w cyfrach 1915, 1, 4.; Lwów w cyfrach 1915, 2, 4.; Lwów w cyfrach 1915, 3, 4.; Lwów w cyfrach 1915, 4, 4.; Lwów w cyfrach 1915, 5, 4.; Lwów w cyfrach 1915, 6, 4.).

¹ Йдеться про суміш важких масел і парафіну, отриману при дистиляції озокериту. У шотландській сланцевій нафтовій промисловості масло, отримане з важкого масла і парафіну шляхом охолодження і пресування для відділення твердого парафінового нальоту. Воно рафінується і фракціонується на мастила (Boone 1952, p. 66). «Синє масло» могло використовуватись для різноманітних систем газового освітлення шляхом термічного розкладання.

Таблиця 1. Обсяги споживання газу протягом окупації

Період	Спожитий газ, м ³	Громадське освітлення, м ³	Приватне освітлення, м ³	Технічні потреби, м ³
Вересень 1914 р.	335 027	117 793	100 335	116 899
Жовтень 1914 р.	520 950	112 992	247 712	160 246
Листопад 1914 р.	580 611	126 193	249 598	204 820
Грудень 1914 р.	653 044	127 546	289 916	235 582
Січень 1915 р.	518 415	130 164	170 052	218 199
Лютий 1915 р.	535 192	105 465	180 052	249 675
Березень 1915 р.	530 299	102 108	178 756	249 435
Квітень 1915 р.	441 624	83 317	150 313	207 994
Травень 1915 р.	352 414	70 220	117 464	164 730
Червень 1915 р.	284 503	53 536	70 168	160 799
За період окупації:	4 752 079	1 029 334	1 754 366	1 968 379

До прикладу, із вересня 1913 по червень 1914 року місто спожило 6 586 611 м³ газу, тоді як за період окупації (вересень 1914 – червень 1915) – 4 752 079 м³, що на 1 834 532 м³ менше. Ці дані легко співставити, бо у статистиці подається інформація за поточний місяць та аналогічний минулорічний період. Протягом окупації міста, найвищий рівень споживання газу спостерігався в грудні 1914 року (653 044 м³), що може бути пов'язано з піковими потребами в опалювальний сезон. Натомість у червні 1915 року споживання знизилося до 284 503 м³, що відображає зменшення доступності палива та скорочення діяльності підприємства через воєнні обмеження. Структура споживання вказує на домінування технічних потреб (41,4% від загального обсягу), тоді як приватне (36,9%) та громадське освітлення (21,7%) мали меншу частку. Спостерігається тенденція до поступового зниження обсягів газу, використаного для громадського та приватного освітлення, що може свідчити про спробу економії вугілля.

У березні 1915 р. під керівництвом генерал-майора Владіміра Кнорріга, було створено комісію, яка розглядала питання оплати за газ та електроенергію державними установами міста та закладами Червоного Хреста. Комісія постановила, що представники газівні та електрозаводу разом із техніком Головного управління з питань житлового забезпечення військ мають перевірити всі лічильники, за потреби замінити або встановити нові. Вартість послуг встановили на рівні 0,14 коп. за кіловат-годину. Плату за попередній період визначала комісія, а кошти спрямовувалися на рахунки газівні та електрозаводу (ЦДІАК, ф. 363, оп. 1, спр. 7, арк. 73зв). У квітні 1915 р. у газівні почали вичерпуватись запаси вугілля (Brak węgla w gazowni. 2 (15).4.1915, 103, 3). Через це, росіяни були змушені щоденно постачала три–чотири залізничні вагони вугілля для потреб закладу (Отчеть Львовскаго Городскаго... 1915, с. 10).

Поданий матеріал дозволяє зробити наступні висновки. Початок ПСВ став справжнім викликом для персоналу заводу: евакуація персоналу, брак ресурсів, порушення звичних маршрутів доставки вугілля наклали суттєві обмеження на роботу підприємства. Дозвіл на ревізію вугілля з Ходорова та подальше налагодження його доставки у Львів, дозволили

газівні продовжити вироблення газу для потреб міста у набагато менших масштабах. Війна, окупація завадили подальшій модернізації підприємства.

Список джерел та літератури

- 1915, Отчетъ Львовскаго Городскаго Продовольственна-Благотворительнаго Комитета. Київ: Типографія «С.В. Кульженко».
- 1915, Отчетъ представителя министерства торговли и промышленности о нефтяной промышленности Галиции и казенномъ заводѣ въ Дрогобычѣ. Київ: Типографія «С. В. Кульженко».
- ПЕТРОВИЧ, І., 1915, Галичина під час російської окупації серпень 1914 – червень 1915. Відень (?): Накладом видавництва «Політична бібліотека».
- Центральний державний історичний архів (ЦДІАК), м. Київ, ф. 363, оп. 1, спр. 7, арк. 91.
- 1915, Lwów po inwazyi rosyjskiej: wrzesień – grudzień 1914. Opowiadanie naocznego świadka. Wien: nakładem Z. Machnowskiego.
- BOONE, P., L., 1952, The Petroleum Dictionary. Norman, Oklahoma, U.S.A: University of Oklahoma Press.
- Drzewo dla Lwowa. Wywiad u dyrektora Małaczyńskiego, Słowo Polskie, 20.09.1914, 420, 3.
- DYWAN, T., 2018, Przemysł gazowniczy we Lwowie w latach 1856–1914: przyczynek do dziejów industrializacji miasta, Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych, Tom LXXIX, 91–125.
- Z grodonaczelnictwa, Kurjer Lwowski, 24 (11).11.1914, 458, 3.
- Brak węgla w gazowni, Kurjer Lwowski, 2 (15).4.1915, 103, 3.
- Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne, 1915, 1, 8.
- Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne, 1915, 2, 8.
- Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne, 1915, 3, 8.
- Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne, 1915, 4, 8.
- Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne, 1915, 5, 8.
- Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne, 1915, 6, 8.
- Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne, 1914, 9, 8.
- Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne, 1914, 10, 8.
- Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne, 1914, 11, 8.
- Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne, 1914, 12, 8.

References

- 1915, Lwów po inwazyi rosyjskiej: wrzesień – grudzień 1914. Opowiadanie naocznego świadka [Lviv after the Russian invasion: September – December 1914. An eyewitness account]. Wien: nakładem Z. Machnowskiego. [In Polish].
- 1915, Otchet Lvovskoho Horodskoho Prodovolstvenno-Blahotvoritelnoho Komiteta [Report of the Lviv City Food and Charity Committee]. Kyiv: Typohrafiia «S. V. Kulzhenko». [In Russian].
- 1915, Otchet predstavitelia ministerstva torhovli y promyshlennosti o neftianoi promyshlennosti Halycii i kazennom zavode v Drohobyche [Report of the representative of the Ministry of Trade and Industry on the oil industry of Galicia and the state-owned plant in Drohobych]. Kyiv: Typohrafiia «S. V. Kulzhenko». [In Russian].
- BOONE, P., L., 1952, The Petroleum Dictionary. Norman, Oklahoma, U.S.A: University of Oklahoma Press. [In English].
- Brak węgla w gazowni [Lack of coal in the gas plant]. Kurjer Lwowski, 2 (15).4.1915, 103, 3. [In Polish].
- Drzewo dla Lwowa. Wywiad u dyrektora Małaczyńskiego [Tree for Lviv. Interview with Director Małaczyński]. Słowo Polskie, 20.09.1914, 420, 3. [In Polish].
- DYWAN, T., 2018, Przemysł gazowniczy we Lwowie w latach 1856–1914: przyczynek do dziejów

industrializacji miasta [Gas industry in Lviv in the years 1856–1914: a contribution to the history of the city's industrialization]. Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych, Tom LXXIX, 91–125. [In Polish].

Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical reports], 1915, 1, 8. [In Polish].

Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical reports], 1915, 2, 8. [In Polish].

Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical reports], 1915, 3, 8. [In Polish].

Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical reports], 1915, 4, 8. [In Polish].

Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical reports], 1915, 5, 8. [In Polish].

Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical reports], 1915, 6, 8. [In Polish].

Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical reports], 1914, 9, 8. [In Polish].

Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical reports], 1914, 10, 8. [In Polish].

Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical reports], 1914, 11, 8. [In Polish].

Lwów w cyfrach. Miesięczne sprawozdania statystyczne [Lviv in numbers. Monthly statistical reports], 1914, 12, 8. [In Polish].

PETROVYCH, I., 1915, Halychyna pid chas rosiiskoi okupatsii serpen 1914 – cherven 1915 [Galicia during the Russian occupation, August 1914 – June 1915]. Vidien (?): Nakladom vydavnytstva «Politychna biblioteka». [In Ukrainian].

Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv (TsDIAK) [Central State Historical Archive], m. Kyiv, f. 363, op. 1, spr. 7, ark. 91. [In Russian].

Z grodonaczelnictwa [From the city administration]. Kurjer Lwowski, 24 (11).11.1914, 458, 3. [In Polish].

Львівська газівня: функціонування закладу в умовах російської окупації міста (вересень 1914 – червень 1915 рр.)

Стаття присвячена історії функціонування львівської газівні в період російської окупації 1914–1915 рр. Початок Першої світової війни та окупація Львова перешкодили розширенню підприємства. Протягом часу окупації міста, газівня продовжувала своє функціонування.

Основною проблемою стала нестача вугілля, запаси якого у вересні 1914 року забезпечували роботу газівні лише на два тижні. Воєнні дії унеможливили постачання вугілля з Сілезії, доставка з Російської імперії була ускладнена високими витратами на транспортування. Частково проблему вирішували за рахунок реквізиції запасів вугілля Ходорівського цукрового заводу, що забезпечило роботу газівні до березня 1915 року. Потім росіяни зуміли організувати постачання трьох-чотирьох вагонів вугілля. Також для потреб закладу, було організоване постачання нафтопродуктів для потреб закладу з Дрогобича у Львів – 20 178 кг керосину та 872 274 кг «синього масла» на суму 28 400,02 руб.

Аналіз даних спожитого газу за період окупації свідчить про значне його зниження: 6 586 611 м³ у аналогічний «мирний» період проти 4 752 079 м³ за час окупації. Під час котрої, пік споживання припав на грудень 1914 року (653 044 м³), а мінімум – на червень 1915 року (284 503 м³). Технічні потреби становили 41,4% від загального обсягу, приватне освітлення – 36,9%, громадське – 21,7%. Фактично, реквізиція вугілля з Ходорова та подальше щоденне постачання вугілля з Російської імперії дозволили газівні Львова продовжувати свою діяльність протягом окупації міста.

Стаття розкриває маловідомий епізод діяльності закладу протягом ПСВ, оскільки діяльність газівні протягом російської окупації міста не була темою спеціальних досліджень

*серед вітчизняних чи закордонних істориків. При залученні більшого масиву статистичних даних та архівних матеріалів, дослідження має перспективу розширення на весь період ПСВ.
Ключові слова: Перша світова війна, Східна Галичина, Львів, окупація, промисловість, газ.*

Volodymyr Holubets, Ph.D. student, Faculty of History, Ivan Franko National University.

Володимир Голубець, аспірант IV-го року навчання, історичний факультет ЛНУ імені Івана Франка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9093-9632>

Received: 04.09.2025

Advance Access Published: October, 2025